

نام و ماهیت مطالعات مترجم

آندرو چسترمان، عضو هیئت علمی دانشگاه هلسینکی، فنلاند

مترجمان:

اسماعیل حدادیان مقدم*

بشیر باقی**

مقدمه مترجم^۱

از سال ۲۰۰۵ به بعد و با انتشار کتابی از میخائلا وولف^۲، توجه به رویکردهای جامعه‌شناختی در تحقیقات ترجمه بیشتر شده است. در این مدت، محققان ترجمه ابعاد مختلفی از ترجمه را بررسی کرده‌اند که از جمله آنها می‌توان به این موضوعات اشاره کرد: نقش مترجمان در پیشرفت جوامع، برداشت مترجمان از جایگاه خود در جوامع، نقش خصلت^۳ در شکل‌گیری سیر حرفه‌ای مترجمان. در این مدت همایش‌هایی نیز درباره این موضوعات برگزار شده است و چند فصلنامه معتبر مطالعات ترجمه نیز به

* محقق ارشد دانشگاه لوون، بلژیک (نویسنده مسئول)

پیام‌نگار: ehaddadiyan@yahoo.com

** عضو هیئت علمی دانشگاه پیام نور، واحد چناران

^۱ در این ترجمه به جای معادل هنجار در برابر norm از معادل معیار استفاده شده است. همچنین نام James Holmes به صورت جیمز هومز و نه هولمز به کار رفته، و به جای Holmes' map of translation studies از «طرح (و نه نقشه) مطالعات ترجمه هومز» استفاده شده است.

^۲ Michaela Wolf

^۳ habitus

انتشار ویژه‌نامه‌هایی در این باره پرداخته‌اند.^۱ در بسیاری از این تحقیقات به آثار پی‌یر بوردیو،^۲ جامعه‌شناس فرانسوی (۱۹۳۰-۲۰۰۲)، و به‌خصوص به مفاهیمی مانند سرمایه و حوزه و خصلت، استناد شده است (ر.ک. حدادیان مقدم ۱۳۹۰). در مقاله حاضر، اندرو چسترمان^۳، یکی از محققان بنام مطالعات ترجمه، رسماً خبر از گرایش جدیدی در مطالعات ترجمه می‌دهد که به آن گرایش مترجم می‌گوید. چسترمان با نقلِ طرح کلاسیک هومز از مطالعات ترجمه، زمینه‌های تحقیقی را با توجه به گرایش جدید نشان می‌دهد.

به دلیل اهمیت این مقاله، و همچنین از آنجاکه تحقیقات متمرکز بر مترجم در ایران به‌ندرت صورت گرفته است و نویسندگان بسیاری از مقالات و یا مطالب منتشرشده در این زمینه تحت تأثیر شخصیت نمادین مترجمان بوده‌اند، به‌ندرت نکته جدیدی درباره ترجمه و مترجمان ایرانی به دانسته‌های ما اضافه شده است، تصمیم گرفتیم که این مقاله را به فارسی ترجمه کنیم. امید است محققان ایرانی، با توجه به راهکارهای نشان داده‌شده در این مقاله، و با اتخاذ روش‌های تحقیقی مناسب و با سؤالاتی مشخص، به انجام تحقیق در این زمینه بپردازند. البته مناسب آن است که این تحقیقات در پی پاسخ به مشکلاتی باشد که ترجمه و مترجمان ایرانی با آنها مواجه‌اند. برخی از این مشکلات عبارت‌اند از عدم وجود انجمن‌های صنفی مترجمان، تصور اغلب نادرست مترجمان ایرانی از جایگاه خود در ایران، تعامل اندک مترجمان ایرانی با نویسندگان، مترجمان و سازمان‌های ترجمه در جهان، نبود تصویری روشن از دیدگاه جامعه از مترجمان ایرانی (کتبی و شفاهی)، آینده حرفه‌ای مترجمان در صورت الحاق ایران به پیمان حق مؤلف، و نقش مترجمان در شبکه‌های پنهان نشر در ایران. ترجمه این مقاله با کسب اجازه شخصی از نویسنده و ناشر آن صورت گرفته است.^۴

ا.ح.م

^۱ از جمله نگاه کنید به شماره ۲۵ فصلنامه *The Translator* در سال ۲۰۰۵، و شماره ۲ فصلنامه *Translation Studies* در سال ۲۰۰۸، و شماره دو، سال هفتم نشریه *Translation and Interpreting Studies* در سال ۲۰۱۲.

^۲ Pierre Bourdieu

^۳ Andrew Chesterman

^۴ Chesterman, Andrew. "The name and nature of translator studies". *Hermes: Journal of Language and Communication Studies*. No. 42: 13-22, 2009.

مطالعات مترجم؟

جیمز هومز مقاله کلاسیک خود (۱۹۹۸، نسخه اولیه ۱۹۷۲) را با بیان این نکته شروع می‌کند که وقتی علم حوزه‌شناسی را کشف می‌کند، یکی از این دو اتفاق می‌افتد: یا سؤالات جدیدی به حوزه‌های موجود اضافه گشته، بخشی رسمی از آن حوزه‌ها می‌شود، یا سؤالات جدید به شکل‌گیری تحقیقات جدید یا رشته‌ای جدید منجر می‌شود. هومز در آن مقاله نوشته بود که رشته جدید که اکنون به آن مطالعات ترجمه می‌گوییم، نشان از حالت دوم دارد. او درعین حال فضایی را نیز برای بحث درباره نام‌های ممکن این رشته جدید فراهم کرد. اینک بعد از حدود یک نسل، به نظر می‌رسد که شاهد حالت اول هستیم: احتمال دارد رشته مطالعات ترجمه شاهد ظهور زیرمجموعه جدیدی باشد که پیشنهاد می‌کنم آن را **مطالعات مترجم**^۱ بنامیم.

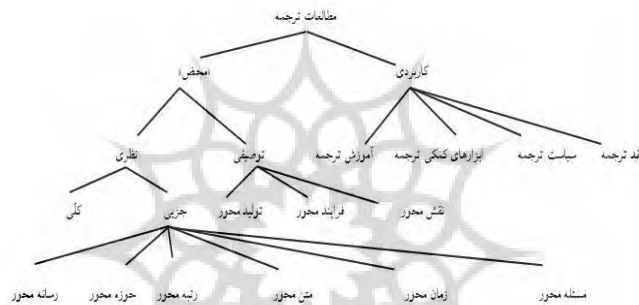
اجازه دهید تعریفی ساده از **مطالعات مترجم** به دست بدهیم: به مطالعه درباره مترجمان، چه کتبی و چه شفاهی، **مطالعات مترجم** می‌گوییم. بیشتر تحقیقات موجود درباره ترجمه‌های انسانی نشان می‌دهند که در ورای این ترجمه‌ها، مترجمانی وجود دارند. به عبارت دیگر، افرادی در ورای متون هستند، ولی در تحقیقات ترجمه، مترجمان، موضوع اصلی تحقیقات و یا حتی بخشی از آن نبوده‌اند. مثال‌هایی از این دست تحقیقات در این مقاله آمده است.

درباره این موضوع که آیا تحقیقاتی که به آنها اشاره می‌کنم واقعاً زیرشاخه‌ای مجزا هستند و یا فقط دیدگاهی عام، توافق نظری وجود ندارد. شاید طرح من چیزی بیش از تغییر جاری در محور تحقیقات در زمینه ترجمه نباشد، اما چه‌بسا باید از جنبه فراروش‌شناختی هم به این تغییرات توجه کرد. در ادامه خلاصه‌ای ارائه می‌دهم از آنچه آن را زیرشاخه در حال ظهور می‌دانم، و البته آن را پاسخ مختصری می‌دانم به مقاله اولیه هومز و طرحی که او از آن در اینجا سخن می‌گوید.

¹ *TranslaTOR Studies*

بازگشت به طرح...

این طرح معروف در بسیاری از آثار (از جمله توری^۱ ۱۰) چاپ شده، البته در اولین چاپ مقاله هومز (۱۹۸۸)، این طرح، فاقد شکل بصری است. نکته جالب توجه آنکه در برخی نسخه‌های این طرح (مانند توری)، شاخه سیاست ترجمه حذف شده، اما در مقاله هومز نام این شاخه به وضوح ذکر شده است. در زیر، طرح هومز با ذکر نام این شاخه آمده است.

شکل ۱. طرح هومز (بر اساس هومز ۱۹۸۸)

محققان زیادی درباره این طرح اظهار نظر کرده‌اند. توری (۹) استقلال به ظاهر آشکار طبقه‌بندی هومز را از تحقیقات توصیفی به زیرشاخه‌های محصول و فرایند و کارکرد، و همچنین رابطه بین مطالعات توصیفی و نظری را نقد کرده است. پیم^۲ (۱۹۹۸) به نبود تحقیقات تاریخی در این طرح اشاره کرده است (البته هومز به تحقیقات تاریخی ترجمه اشاره کرده، ولی در مقاله‌اش به صراحت به مترجمان اشاره نکرده است). لمبرت^۳ (۱۹۹۱) گفته است که این طرح می‌بایست به عوامل بافتی و منظورشناختی بیشتر می‌پرداخت. اسنل - هورنبی^۴ (۱۹۹۱) بخش‌های جزئی یا محدود را قدیمی

¹ Gideon Toury
² Anthony Pym
³ José Lambert
⁴ Mary Snell-Hornby

دانسته است و طرحی دیگر ارائه کرده و روابط بین‌رشته‌ای مطالعات ترجمه و رشته‌های مجاور را نشان داده است. ژیل^۱ (۳۴۱) ضمن اشاره به چند اشکال، به‌خصوص در بخش توصیفی، خاطرنشان می‌کند که احتمال دارد تحقیقات کاربردی توصیفی نیز باشند. چسترمان (۲۰۰۴) نیز برخی از پیش‌فرض‌های مسلّم هومز دربارهٔ رابطهٔ بین نظریه‌پردازی و توصیف را به نقد کشیده است. البته هدف من در این مقاله این است که بررسی کنم چه اندازه از حوزهٔ مفروض ما، مطالعات مترجم، در طرح هومز ارائه شده است.

تقسیم‌بندی‌های کلی هومز بین مطالعات محض و کاربردی و مطالعات نظری و توصیفی به مقالهٔ ما مربوط نیست؛ لذا با بحث دربارهٔ مطالعات جزئی (در برابر کلی) شروع می‌کنم که بنا به باور هومز، به جنبه‌های خاص ترجمه مربوط است و نه ترجمه به‌مثابهٔ کل. اولین نوع این مطالعات، مطالعات محدود به رسانه است. هومز مفهوم رسانه را به دو روش مختلف به کار برده است: شکی نیست که در مفهوم ترجمهٔ انسانی، در برابر ماشینی، می‌توان به زیرشاخهٔ مطالعات مترجم اندیشید، اما در مفهوم رسانهٔ گفتاری، در برابر نوشتاری، می‌توان مطالعات مترجم را تلویحاً به هر دو رسانه مربوط دانست. انواع دیگر مطالعات جزئی (یعنی مطالعات محدود به منطقه یا زبان، زبان‌شناسی متن، نوع متن، زمان، مشکل ترجمه) ارتباط واضحی به مطالعات مترجم ندارند؛ زیرا تمرکز اصلی‌شان بر متن است. البته می‌توانیم کارهای انجام‌شده دربارهٔ تاریخ مترجمان کتبی و شفاهی را — که بسیاری از آنها از پیشروان فرهنگ‌ها بوده‌اند — جزئی از مطالعات محدود به زمان بدانیم.

هومز تحقیقات مربوط به محصول، فرایند یا کاربرد را در شاخهٔ مطالعات توصیفی قرار داده است. از آنجاکه محصولات ترجمه، متون هستند (و نیز انواع گونه‌های شفاهی)، این شاخه از طرح هومز در وهلهٔ نخست به زیرشاخهٔ جدید ما مربوط نمی‌شود؛ زیرا در مطالعات مترجم متون در ردهٔ دوم هستند و مترجمان اولویت نخست را دارند. این اولویت به طرح سؤالات تحقیقی کاملاً متفاوتی منجر خواهد شد (این

^۱ Daniel Gile

بدان معنا نیست تحقیقات محصول‌مدار خواهد توانست نکات جالب توجهی دربارهٔ افرادِ وِرای متون نشان دهد).

جامعه‌شناسی ترجمه

بی‌شک گرایش مربوط به فرایند، به مطالعات مترجم مربوط است و هومز آن را به مطالعات ادراکی عمل ترجمه مربوط می‌داند. از زمان هومز به این سو، این حوزه از تحقیقات ترجمه بسیار گسترش یافته است. البته هومز هیچ اشاره‌ای به فرایند جامعه‌شناختی پدیدهٔ ترجمه نکرده است، اما به طور غیرمستقیم، در موضوع تحقیقات کارکردمدار، یعنی همان پذیرش آثار ترجمه‌شده در فرهنگ و جامعهٔ مقصد، به آن اشاره کرده است. او حتی امکان حوزهٔ تحقیقاتی آینده شدن آن چیزی را که وی جامعه‌شناسی ترجمه نامیده، اعلام کرده است. این نظر او در واقع، با توجه به گرایش جامعه‌شناسی در مطالعات ترجمه، نظری پیشگویانه است. در مقالهٔ دیگری (چسترمان ۲۰۰۶) پیشنهاد دادم که جامعه‌شناسی ترجمه را شامل سه محور اصلی بدانیم:

- جامعه‌شناسی آثار ترجمه، به مثابهٔ محصولاتی در بازار بین‌المللی؛
- جامعه‌شناسی مترجمان؛
- جامعه‌شناسی ترجمه کردن، یعنی فرایند ترجمه.

به‌ظاهر هومز فقط بخش اول را پیشگویی کرده است. بخش‌های دوم و سوم، این‌روزها به‌وضوح از حوزه‌های اصلی مطالعات ترجمه محسوب می‌شوند (مثلاً این منابع به بررسی مترجمان کتبی و شفاهی پرداخته‌اند: هیلبرون^۱؛ ۲۰۰۰؛ باچلیتر/ وولف^۲؛ ۲۰۰۴؛ دیریکر^۳؛ ۲۰۰۴؛ اینقیلیری^۴؛ ۲۰۰۵؛ وولف/ فوکاری^۵؛ ۲۰۰۷؛ کاسکینن^۶؛ ۲۰۰۸؛ دام/ زتسن^۷؛ ۲۰۰۸؛ ویژه‌نامهٔ مجلهٔ جامعه‌شناختی تحقیقات علوم اجتماعی^۸ (۲۰۰۲/۱۴۴)؛ و فصلنامهٔ جدید مطالعات ترجمه).

¹ Johan Heilbron
² Norbert Bachleiter/ Michaela Wolf
³ Ebru Diriker
⁴ Moira Inghilleri
⁵ Wolf/ Fukari
⁶ Kaisa Koskinen
⁷ Helle V. Dam / Karen K. Zethsen
⁸ Actes de la recherché en sciences sociale

جامعه‌شناسی مترجمان شامل موضوعاتی مثل جایگاه (انواع مختلف) مترجمان در فرهنگ‌های مختلف، میزان پرداخت، شرایط کاری، مدل‌های نقشی و خصلت مترجمان، سازمان‌های حرفه‌ای، نظام‌های اعتبارسنجی، شبکه‌های مترجمان، حق مؤلف و غیره است. مسائلی چون گرایش‌های جنسیتی و روابط قدرت و نحوه اثرگذاری این عوامل بر کار و دیدگاه‌های مترجم از جمله مواردی هستند که در همین زیرشاخه قرار می‌گیرند. جامعه‌شناسی مترجمان همچنین شامل گفتمان عام درباره ترجمه است. به‌عنوان مثال می‌توان سراغ شواهدی را گرفت که برداشت مردم درباره حرفه مترجم را آن‌چنان‌که در مطبوعات آمده، نشان دهد و یا به سراغ آثار ادبی‌ای رفت که در آنها مترجم کتبی یا شفاهی یکی از شخصیت‌های اصلی است (ر.ک. مایر^۱ ۲۰۰۶؛ کرتس/ کایندل^۲ ۲۰۰۵). در زیر عنوان جامعه‌شناسی مترجمان می‌توان تحقیق درباره دیدگاه مترجمان را در باب کارشان گنجانند که اغلب در مقالات، گفت‌وگوها، مقدمه و یادداشت‌های آنها و غیره انعکاس یافته است. همچنین زمینه گسترده ایدئولوژی مترجمان و اخلاق ترجمه را نیز در ذیل همین عنوان قرار می‌دهیم. نکته جالب توجه این است که این زیرمجموعه جایی در طرح هومز ندارد. مطالعه مترجمان داوطلب^۳ و طرف‌دار عمل^۴ نیز در همین زیرمجموعه قرار می‌گیرد (ر.ک. بیکر^۵ ۲۰۰۶، به‌ویژه فصل ۷؛ ماندی^۶ ۲۰۰۷).

مایلم در خلال این بحث توجه شما را به موضوعی که در مقاله چسترمان و بیکر^۷ (زیر چاپ) آمده، جلب کنم. کلمه اسکوپوس را بنا به عادت، به معنای تأثیر مد نظر ترجمه به کار می‌بریم. همچنین می‌توان از کلمه مشابه آن، یعنی هدف غایی، به معنای انگیزه‌های شخصی مترجمان استفاده کرد تا بتوان به کمک آن درباره اینکه چرا افراد حرفه مترجمی را انتخاب کرده‌اند و نیز دلایل آنان برای ترجمه متنی خاص تحقیق کرد.

¹ Carol Maier

² Ingrid Kurz/ Klaus Kaindl

³ voluntary

⁴ activist

⁵ Mona Baker

⁶ Jeremy Munday

⁷ Chesterman, Andrew/ Baker, Mona. forthcoming: "Ethics of renarration". An interview with Mona Baker. In *Cultus* 1.

مترجمان داوطلب، از جمله مترجمان طرفدار عمل، چه بسا انگیزه‌های بسیار جالب توجیهی داشته باشند. تحقیقات جامعه‌شناختی درباره‌ی انگیزه‌ی مترجمان کتبی و شفاهی نتایج ارزشمندی را برای فهم عمیق‌تر دیدگاه‌های مترجمان و اهداف شخصی و اخلاقی و چگونگی بازتاب آنها در نحوه و نوع آثار ترجمه‌شده در بر دارد.

اتفاقی که اخیراً در فنلاند روی داد، ابعاد دیگری از تحقیقات جامعه‌شناختی مترجمان را آشکار ساخت. در آگهی استخدامی یکی از روزنامه‌های فنلاند آمده بود که آگهی‌دهنده به دنبال مترجمی روسی زبان/ مترجم شفاهی/ نظافتچی است! انجمن ترجمه فنلاند فوراً دست‌به‌کار شد و نارضایتی عمیق خود را از چاپ این آگهی اعلام کرد. این اتفاق جنبه‌های نگران‌کننده‌ای از دیدگاه‌های مردم را درباره‌ی جایگاه مترجمان کتبی و شفاهی و روسی‌زبان‌ها (این آگهی احتمالاً متوجه مهاجران بود)، و استعمار تجاری روشن کرد. این آگهی همچنین موضوع اخلاق کارفرمایان را مطرح ساخت. سؤالی که می‌توان به آن اندیشید این است که این دست آگهی‌ها تا چه حد عمومیت دارند؟

اما جامعه‌شناسی فرایند ترجمه کردن به مطالعه‌ی مراحل رخداد ترجمه مربوط است: عمل ترجمه و روند کار، روندهای کنترل کیفیت و فرایند بازنویسی، همکاری در ترجمه‌گروهی، پیش‌نویسی‌های متعدد، روابط با دیگر کارگزاران از جمله مشتریان و غیره. یکی از مفاهیم اصلی، معیارهای ترجمه است که در تحقیقات ترجمه، به‌خصوص در آثار توری (۱۹۹۵) توجه زیادی را به خود جلب کرده است (برای اطلاع و منابع بیشتر ر.ک. موسوپ^۱ ۲۰۰۱ و چسترمان ۲۰۰۶).

حال اگر به سراغ بخش کاربردی طرح هومز برویم، سه زیرمجموعه را می‌یابیم که به مطالعات مترجم مربوط هستند. یکی تربیت مترجم، که چنان واضح است که نیازی به توضیح بیشتر ندارد. دومی سیاست ترجمه، که بی‌شک از زمینه‌های مطالعات مترجم است و هومز (۱۸۲) در این باره می‌گوید:

¹ Brian Mossop

وظیفه محقق ترجمه این است که توصیه‌های دقیقی در تعریف جایگاه و نقش مترجمان، ترجمه کردن و آثار ترجمه‌شده در جامعه ارائه دهد. موضوعاتی از جمله اینکه چه آثاری باید در موقعیت‌های اجتماعی، فرهنگی خاص ترجمه شود، جایگاه اقتصادی و اجتماعی مترجم کجاست و کجا باید باشد، یا [...] ترجمه چه نقشی در تدریس و آموختن زبان‌های خارجی باید داشته باشد.

با مروری بر نقل قول بالا این احساس به آدم دست می‌دهد که لحن کلام در آن تا حدی امری است. از این که بگذریم، می‌توانیم سیاست‌های ترجمه سازمان‌های خاص (مثل اتحادیه اروپا، یک شرکت یا شهرداری خاص) را بدون اینکه حتی به آنها توصیه کنیم، توصیف و تشریح کنیم. این سیاست‌ها سؤالاتی را پیش می‌کشد: مثلاً آیا باید ترجمه سفارش‌شده را سخنگوی بومی زبان مقصد انجام دهد یا مترجم حرفه‌ای؛ کار خاصی را مترجم شرکتی^۱ باید انجام دهد یا مترجم آزاد؛ تمهیدات در اختیار مترجمان به هنگام بروز اختلاف با مشتریان کدام‌هاست؛ انواع خدمات مشاوره‌ای در دسترس مترجم کدام‌هاست. این موضوعات تحقیقی در بخش توصیفی طرح هومز قرار می‌گیرند. ظاهراً هومز نیز به بعضی از موضوعاتی که آنها را در ذیل جامعه‌شناسی مترجمان مطرح کردیم، اشاره کرده است؛ مثلاً مفهوم معیارها، به‌ویژه معیارهای اولیه توری — که مشخصاً به سیاست ترجمه مربوط است — از مفاهیم اصلی اوست.

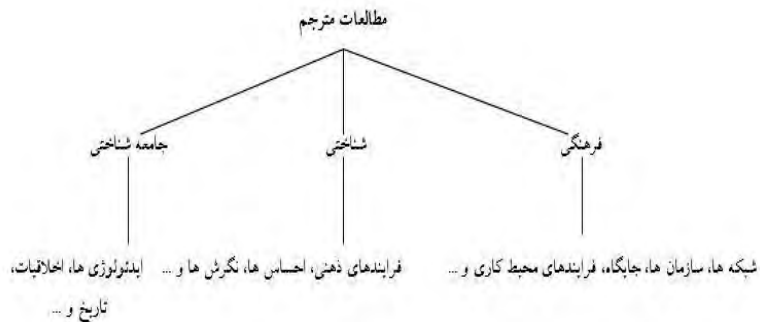
سومین زیرمجموعه از شاخه کاربردی در طرح هومز، مطالعه ابزارهای کمکی ترجمه است. اگر از این دید که مترجمان چگونه از این ابزارها و منابع مختلف استفاده می‌کنند، بنگریم، این نوع تحقیق بی‌شک بخشی از مطالعات مترجم است، که در واقع بخشی از مطالعه شرایط کاری مترجمان محسوب می‌شود. موضوع توسعه این ابزارها، از جمله بهبود نظام‌های حافظه‌ای ترجمه، در حوزه مطالعات مترجم نیست. آخرین زیرشاخه هومز، یعنی نقد ترجمه، به‌ظاهر در حوزه مطالعات مترجم قرار نمی‌گیرد.

^۱ مترجم شرکتی را در برابر معادل انگلیسی in-house translator آورده‌ایم، به معنی مترجمی که طرف قرارداد شرکت و یا دارالترجمه است و حقوق ثابتی دریافت می‌کند. مترجم شرکتی را می‌توان در برابر مترجم آزاد دانست.

به سوی مدل کارگزار

نتیجه‌ای که از این بررسی می‌گیریم چیست؟ اول اینکه دیدگاه هومز از مطالعات ترجمه بیش از حد معطوف به متن است و به افرادی که متون را تولید می‌کنند توجهی نمی‌کند؛ البته با توجه به علاقه خاص او به ترجمه ادبی و تحقیق درباره آن، جای تعجبی نیست. نشانه‌های آشکار و پنهانی از مطالعات مترجم را در بخش‌های مختلف طرح، البته به صورت پراکنده و نامنظم، یافتیم. همچنین در سطوح مختلفی با طرح هومز نقاط مشترک داریم. نقص‌هایی را نیز در طرح هومز یافتیم، به‌ویژه درباره دامنه تحقیق در جامعه‌شناسی ترجمه، تاریخ ترجمه و اخلاق ترجمه. در واقع باید گفت که به‌ندرت نشانی از این موضوعات تحقیقی در ۱۹۷۲ به چشم می‌خورد. با توجه به طرح هومز نمی‌توان تصویر منسجمی از مطالعات مترجم ارائه داد؛ پس باید به دنبال چاره دیگری (از جمله چسترمان ۲۰۰۶ و غیره) بود.

فرض کنید مطالعات ترجمه شامل چهار شاخه اصلی متنی و فرهنگی و ادراکی و جامعه‌شناختی است. شاخه متنی به تمام موضوعات متنی می‌پردازد و با توجه به تعریف، خارج از حوزه مطالعات مترجم قرار می‌گیرد. ولی سه شاخه دیگر به آن ربط پیدا می‌کنند و در واقع راهی را برای تجسم حوزه مطالعات مترجم ارائه می‌دهند. شاخه فرهنگی به ارزش‌ها، اخلاق، ایدئولوژی، سنت‌ها و تاریخ می‌پردازد و نقش و تأثیر مترجمان کتبی و شفاهی را در طول تاریخ، در مقام کارگزاران پیشرفت فرهنگی، بررسی می‌کند. شاخه ادراکی به فرایندهای ذهنی، تصمیم‌گیری، تأثیر احساسات، دیدگاه‌های مترجمان نسبت به معیارها، شخصیت و نظایر این مربوط است. شاخه جامعه‌شناختی به بررسی رفتارهای بارز مترجمان کتبی و شفاهی در مقام افراد یا گروه‌ها یا نهادها، شبکه‌های اجتماعی‌شان، جایگاه و فرایند کاری‌شان، روابط آنها با گروه‌های دیگر و با فناوری‌های مربوط و غیره می‌پردازد. هر سه شاخه شامل مطالعات نظری و توصیفی، و نیز مطالعات محض و کاربردی است.

شکل ۲. طرح مطالعات مترجم

با توجه به سه جهان هستی‌شناختی کارل پوپر^۱ (از جمله پوپر ۱۹۷۲)، اهداف تحقیق در شاخه فرهنگی، بیشتر در جهان سوم قرار می‌گیرد، که همانا جهان محتوای عینی افکار است که در اختیار فرد خاصی هم نیست. هدف تحقیق در بخش ادراکی، در جهان دوم قرار می‌گیرد؛ یعنی همان حوزه حالات ذهنی. هدف تحقیق در بخش جامعه‌شناختی تا حدودی در جهان اول، یعنی جهان پدیده‌های فیزیکی و دیدنی (مانند رفتارها، عملکردها)، و تا حدودی در جهان دوم (ایدئولوژی‌ها و دیدگاه‌های شخصی)، و تا حدی نیز در جهان سوم (جایگاه، تصور عام) قرار می‌گیرد. بنابراین بخش جامعه‌شناختی، از نظر هستی‌شناختی، پیچیده‌ترین بخش است. پس پیش‌بینی می‌شود بیشترین انشعاب در این شاخه رخ دهد.

دیدگاه جامعه‌شناختی همچنین ما را وامی‌دارد تا مدل‌های سنتی خود را از هدف تحقیق اصلاح کنیم. در مقاله‌ای دیگر (چسترمان ۲۰۰۰) یادآور شده‌ام که مطالعات ترجمه نوعاً از سه مدل کلی سود برده است. اول، مدل تطبیقی است که بر اساس تطبیق دو متن، متن مبدأ و مقصد یا متن ترجمه‌شده و ترجمه‌نشده، عمل می‌کند. دوم، مدل فرایندی است که مراحل فرایند ترجمه را در طول زمان بررسی می‌کند، چه در سطح ادراکی تصمیم‌گیری و چه در سطح دیدنی رفتار مترجم و شرایط کاری او. سوم، مدل

^۱ Karl R. Popper

علی است که انواع مختلفی دارد. لیکن نگاهی به آثاری که در این مقاله معرفی شد، نشان می‌دهد که برخی از محققان از مدل کلی دیگری نیز استفاده می‌کنند که در آن ترجمه‌ها را نه از دید متون و نه از دید فرایند ترجمه، بررسی می‌کنند. این محققان در عوض به مترجمان و دیگر کارگزاران توجه می‌کنند. شاید بتوان این مدل را مدل کارگزار نامید.

اکنون، با توجه به طرح ارائه‌شده، می‌توانیم به تعریف نخستین خود از مطالعات مترجم بازگردیم و تعریفی گسترده‌تر به دست بدهیم: مطالعات مترجم شامل آن تحقیقاتی است که به‌وضوح و در درجه اول به بررسی کارگزاران دخیل در ترجمه، بررسی فعالیت‌ها و یا دیدگاه‌های آنان، نحوه تعامل آنها با محیط اجتماعی و حرفه‌ای، و تاریخ و تأثیر کارهای آنان می‌پردازد.

منابع

حدادیان مقدم، اسماعیل. «رویکرد اجتماعی در تحقیق درباره ترجمه و نشر در ایران». مترجم، ۵۰/۲۰ (۱۳۹۰): ۹۱-۱۰۱.

- Bachleiter, Norbert and Michaela Wolf (eds.). *Soziologie der Literarische Übersetzung*. Tübingen: Niemeyer, 2004.
- Baker, Mona. *Translation and Conflict: A Narrative Account*. London: Routledge, 2006.
- Chesterman, Andrew: "A causal model for translation studies". In Olohan, Maeve (ed.). *Intercultural Faultlines*. Manchester: St. Jerome Publishing, 2000: 15-27.
- . "Translation as an object of research". In Kittel, Harald et.al. (eds.). *Übersetzung, Translation, Traduction*. Berlin: de Gruyter, 2004: 93-100.
- . "Questions in the sociology of translation". In Ferreira Duarte, João et.al. (eds.). *Translation Studies at the Interface of Disciplines*. Amsterdam: Benjamins, 2006: 9-27.
- Chesterman, Andrew and Mona Baker. forthcoming: Ethics of renarration. An interview with Mona Baker. In *Cultus* 1 (2006).
- Dam, Helle V. and Karen K. Zethsen. "Translator status: a study of Danish Company Translators". In *The Translator* 14, 1 (2008): 71-96.

- Diriker, Ebru. De-/re-contextualizing Conference Interpreting: Interpreters in the Ivory Tower?. Amsterdam: Benjamins, 2004.
- Gile, Daniel. *La Traduction: la Comprendre, l'apprendre*. Paris: Presses Universitaires de France, 2005.
- Heilbron, Johan. "Translation as a cultural world system". In *Perspectives* 8, 1 (2000): 9-26.
- Holmes, James S. "The name and nature of translation studies". In Holmes, J.S.. *Translated! Papers on Literary Translation and Translation Studies*. Amsterdam: Rodopi, 1988: 67-80. Reprinted e.g. in Venuti, L. (ed.). *The Translation Studies Reader*. London: Routledge, 2000: 172-185.
- Inghilleri, Moira (ed.). "Bourdieu and the sociology of translation and interpreting". Special issue of *The Translator* 11, 2 (2005).
- Koskinen, Kaisa. *Translating Institutions*. Manchester: St. Jerome Publishing, 2008.
- Kurz, Ingrid and Klaus Kaindl (eds.). *Wortklauber, Sinnverdreher, Brückenbauer? DolmetscherInnen und ÜbersetzerInnen als literarische Geschöpfe*. Vienna: Lit Verlag, 2005.
- Lambert, José. "Shifts, oppositions and goals in translation studies: towards a genealogy of concepts". In van Leuven-Zwart, Kitty and Ton Naaijken (eds.). *Translation Studies: The State of the Art*. Amsterdam: Rodopi, 1991: 25-37.
- Maier, Carol. "The translator as theoros". In Hermans, Theo (ed.). *Translating Others*. vol. 1. Manchester: St. Jerome Publishing, 2006: 163-180.
- Mossop, Brian. *Revising and Editing for Translators*. Manchester: St. Jerome Publishing, 2001.
- Munday, Jeremy (ed.). *Translation as Intervention*. London: Continuum, 2007.
- Popper, Karl R. *Objective Knowledge: An Evolutionary Approach*. Oxford: Clarendon Press, 1972.
- Pym, Anthony. *Method in Translation History*. Manchester: St. Jerome Publishing, 1998.
- Snell-Hornby, Mary. "Translation Studies—Art, Science or Utopia?" In van Leuven-Zwart, Kitty and Ton Naaijken (eds.). *Translation Studies: The State of the Art*. Amsterdam: Rodopi, 1991: 13-23.
- Toury, Gideon. *Descriptive Translation Studies and beyond*. Amsterdam and Philadelphia: Benjamins, 1995/2012.
- Wolf, Michaela, and Alexandra Fukari (eds.). *Constructing a Sociology of Translating*. Amsterdam and Philadelphia: Benjamins, 2007.